

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВИЯВУ ІНВАРІАНТНОСТІ ПСИХІКИ СУБ'ЄКТА

Богдана ІВАНЕНКО

Copyright © 2008

Сутнісний зміст. У статті досліджується феномен інваріантності в контексті цілісної організації психіки, яка характеризується статичними і динамічними особливостями. Увага зосереджується на глибинно-психологічних механізмах детермінації інваріантних аспектів психіки – фіксації едіпового періоду розвитку суб'єкта та ін. Доводиться, що інваріантність виявляє статичні аспекти психіки, пов'язані із формуванням сфери несвідомого, й зумовлює тенденції актуальної поведінки суб'єкта.

Актуальність теми. Сучасний розвиток України як демократичної держави висуває перед практичними психологами вимогу надання кваліфікованої психокорекційної допомоги населенню. Реалізація такого завдання передбачає наявність професіоналізму психологів-практиків, який ґрунтується на глибокому знанні закономірностей і функціональних особливостей психіки. Проте дискретний характер розуміння психіки почасти породжує артефакти психологічного знання, нівелює індивідуальну неповторність суб'єкта та спотворює інструментарій професійної роботи психолога. Відтак потрібне цілісне і системне пізнання психіки у єдності свідомого й несвідомого, у її статичних та динамічних характеристиках.

Феномен інваріантності психіки пов'язаний з її статичними аспектами і визначає динамічні тенденції поведінки суб'єкта. Тому пізнання феномена інваріантності є **актуальною метою** з позицій розвитку сучасної психологічної науки й психокорекційної практики, збагачує як дослідницькі, так і психокорекційні цілі. Звідси також зрозуміло, що проблема інваріантності психіки залежна від повноти розуміння психологами-практиками функціональних особливостей несвідомого у його взаємозв'язках зі свідомим.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що статичні й динамічні характеристики властиві взаємозв'язкам між свідомою й несвідомою сферами психіки; причому її статичність виявляється через її інваріантні аспекти, а інваріантність зумовлена фіксаціями едіпового періоду розвитку суб'єкта, що визначають особливості формування несвідомого.

Метою статті є дослідження взаємозв'язку статичних і динамічних характеристик функціонування психіки та феномена інваріантності, котрий пов'язаний із формуванням несвідомої сфери, а також категоріальне обґрунтування цього взаємозв'язку.

Категоріальне поняття “інваріантність психіки” заявлене в науковій літературі Т. Титаренко: “...Інваріантами життєвого світу є часо-просторовість,

каузальність, інтрасуб'єктивність тощо, взяті у процесі типовості, повторюваності, що виражає їх сутнісну природу і даність” [4, с. 21]. Інваріантність – це незмінність за певних перетворень, це співвідношення, властивості, які пов'язані з певним об'єктом і не змінюються при його перетвореннях [6]. У широкому розумінні її пов'язують із функціонуванням системи, що перебуває у певній структурованості, упорядкованості.

У психології інваріантність містить теорія установки (Д. Узнадзе, І. Губанов). Установка охоплює певні інваріанти минулих подій як передбачувальні перцептивні схеми і має інерцію та діє навіть тоді, коли актуальні умови змінилися; водночас можлива зміна, за якої *змінюється щось інваріантне* [2, с. 36]. “З розвитком живих систем відбувається “дестабілізація” динамічних систем і відповідно до цього зростає гнучкість самих функціональних інваріантів”, – зазначає В. Чудновський [3, с. 24]. У глибинній психології як синоніми інваріантності вживаються поняття “статичність”, “усталеність”, “незмінність”, “ітеративність”, “повторюваність”. Питання змістових і функціональних відмінностей даних феноменів потребує подальшого дослідження.

Інваріантність психіки пов'язана з глибинним її рівнем і визначається активністю несвідомого. З. Фройд [7] уперше загострив питання про недоцільність отождолення свідомої й несвідомої сфер: будь-який душевний процес детермінується несвідомою сферою, виявляючись у свідомості в завуальованому, символічному вигляді. Неусвідомлювані процеси – це витіснений табуований зміст, а значить і латентна активність, яка невидимо для суб'єкта визначає його актуальну поведінку. Засновник психоаналізу стверджував, що значна кількість психічних актів узагалі не мають змоги виявитися у свідомості, проте дестабілізують психіку. Об'єктивування витісненого змісту, його усвідомлення суб'єктом спричиняє нівелювання невротичних симптомів і гармонізує психіку [7]. Цим самим З. Фройд підкреслив, що несвідоме перебуває у складних взаємозв'язках зі свідомим, а психіка є складним системним утворенням. Для цього ним уведене поняття “система психічного”, що акцентує на цілісності психіки.

Відповідно до психодинамічного підходу, інваріантність у широкому розумінні ілюструє принцип ізоморфізму, що визначає наявність загальних закономірностей в організації будь-якої системи, наприклад, незмінну готовність до певної динаміки поведінки, що спричинена глибинно-психологічними усталеними механізмами [8]. При цьому системність є *інваріантною*

характеристикою, за словами Л. фон Бергаланфі, тоді як *цілісність* містить лише вказівку на зв'язок її складових (компонентів) [1].

Виходячи з аналізу наукових праць, можна констатувати, що *інваріантність* – це характеристика психіки, пов'язана з функціонуванням несвідомої сфери, котра містить *усталеність*, *статичність* і водночас зберігає тенденцію до динамічного перетворення. У контексті новітнього психодинамічного підходу *інваріантність* (статичність) психіки можна розуміти як засадну функціональну особливість (закономірність), що має вираження у статичній і динамічній психічній організації у її цілісності та системній упорядкованості.

Статичні утворення психіки виявляються в інваріантних її характеристиках, що задаються функціональними особливостями несвідомої сфери поза часом, статтю й простором [8]. Несвідоме, за твердженням Т.С. Яценко, водночас статичне й динамічне: формуючись з дитинства, воно зберігає тенденцію до стабільності, інваріантності його вияву на рівні автоматизмів. Динаміка несвідомого пов'язана з його енергетичною складовою (Ід) та універсальною суперечливістю психіки, яку презентує розроблена дослідницею “модель внутрішньої динаміки психіки”. Статика характеристик несвідомого задається фіксаціями, які каталізуються первинними лібідними об'єктами (едіпова залежність) і мають подальший вияв в об'єктних відношеннях (усталений емоцій фон життя особи). Динамічність постає у варіативності поведінки на основі суб'єктивної зінтегрованості психіки. Тоді динаміка психіки – це особлива єдність суперечливих тенденцій як усталеної характеристики.

Т.С. Яценко [8] пише, що пізнання несвідомого стає можливим саме завдяки інваріантності (сталості), ітеративності, тобто повторюваності та незмінності його виявів (характеристик). “Несвідоме проявляється у свідомій сфері лише фрагментарно завдяки ітеративним (повторюваним), інваріантним характеристикам, які засвідчують залежність від інфантильних, глибинно-психологічних цінностей. Образність вияву змісту несвідомого завдяки символам може маскувати його інваріантну зумовленість палітрою багатозначності семантики символів. Проте за нескінченими варіантами можна виокремити стале, незмінне. І ця усталеність проявляється передусім у характері взаємозв'язків між окремими елементами спонтанного поведінкового чи образно-графічного матеріалу суб'єкта” [8, с. 142].

Інваріантні тенденції психіки реалізуються за участі автоматизмів і механізмів. *Автоматизм* визначається в науковій літературі як дія, котра виконується без участі свідомості; здатність до ритмічної, періодичної або аперіодичної мимовільної діяльності без очевидних зв'язків із зовнішніми спонуканами; абсолютна відпрацьованість дій, рухів, за якої досягаються багаторазові повторення [10]. Термін “автоматизм” вживають на позначення механізмів несвідомого (З. Фройд), захисного механізму “втечі від реальності” (Ф. Александер); ним називають засоби, котрі функціонують як “стимульний бар'єр у душевному апараті” (Х. Хартман), тоді як фізіологічною основою автоматизації дій є динамічний стереотип (І. Павлов). У глибинній психології автоматизм пов'язують з дією автоматизо-

ваних форм захистів, що закріпилися у ранньому періоді розвитку суб'єкта, починаючи з едіпової ситуації. Вони впливають на формування умовних цінностей суб'єкта, які характеризуються незмінністю, статичністю. Наприклад, поведінка особи, котра була продуктивною і знайшла підсилення у певній ситуації, закріплюється і відтворюється на рівні автоматизму в інших ситуаціях, віддалених від первинної. При цьому має місце феномен вимушеного повторення – багаторазове відтворення стабілізованих поведінкових актів, непродуктивних щодо актуальної ситуації. Підкреслимо, що інваріантність психіки пов'язана з динамічною тенденцією до повторюваності, “ходіння хибним колом”, що зумовлено глибинними механізмами, латентна дія яких призводить до енергетичного дисбалансу психіки одночасно на двох рівнях – психічному й соматичному, які є єдиним нероздільним процесом.

Поняття *механізму* трактується як обмеження свободи руху певних тіл взаємним опором настільки, що всі точки такої системи здатні описувати тільки цілком певні траєкторії і є чітко визначеними; механізми слугують для передачі і перетворення руху, видозміни траєкторії [6]. Д. Узнадзе зазначав: “Однією з характерних рис душевного життя людини є механізація її процесів. Під час свого розвитку вона проходить кілька ступенів, після багаторазових повторень спрощується, залишаючись у вигляді простого, завершеного переживання. Сам процес його утворення скорочується і залишається непомітним для нашої свідомості. Ця обставина унеможливує спостереження поступового утворення, дозрівання психічних процесів” [5, с. 34]. З позицій глибинної психології, механізм – це певний концепт, що має вираження у поведінці як слідування певній “програмі” поза волею і свідомим рішенням суб'єкта, і тим самим імперативно визначає тенденції психіки. Глибинні механізми формуються на основі фіксацій в едіповій ситуації і зумовлюють вимушене повторення, вони не усвідомлюються, внаслідок чого імперативно визначають поведінку.

Таким чином, автоматизми пов'язані з рефлексивною активністю, неусвідомлюваною дією, тоді як механізми виражають певну тенденцію і мають семантичне забарвлення. Глибинні механізми характеризуються статичністю, а їх дія спричиняє гальмування особистісного прогресу суб'єкта. Наприклад, механізмом може бути психологічна залежність від матері, яка не усвідомлюється суб'єктом або усвідомлюється ним частково. Такий механізм зумовлює інтроекцію тих рис матері, від яких суб'єкт страждав (авторитарність, агресія, емоційна холодність, байдужість та ін.) та реалізацію їх у поведінці поза власним свідомим рішенням уникати подібних виявів.

Інваріантність психіки на поведінковому рівні передусім має вияв у деструктивних “програмах” життя, на існування яких звертали увагу дослідники – А. Адлер, Е. Берн, М. Джеймс, Х. Хекхаузен, А. Шутценбергер, Б. Де-Анжеліс, Б. Хеллінгер, З. Фройд, Т. Яценко та ін. Термін “запрограмованість” у психологічному значенні є досить поширеним у літературі. Він означає *усталеність*, *автоматизм поведінки* й самовідчуття суб'єкта, що зумовлює дотримання “життєвого плану” або “життєвого сценарію”, які

часто не усвідомлюються суб'єктом через детермінованість глибинними механізмами психіки. Запрограмованість виражає статичні (усталені) характеристики психіки, пов'язані з фіксованими автоматизмами у її формуванні, реалізує інфантильні тенденції, “незавершені справи дитинства”.

Виходячи з психокорекційної практики, можна стверджувати, що запрограмованість психіки пов'язана з неусвідомленою потребою вивільнитися від тиску лібідної і мортідної енергій, капсульованих в едіпів період розвитку суб'єкта. Дослідницькі результати такої практики в межах новітньої психодинамічної теорії доводять, що едіпова залежність є базальною глибинною детермінантою формування інваріантності психіки, її стабілізованих суперечностей. Остання виникає під впливом фіксацій на основі ранніх травматичних переживань ще з едіпової ситуації. Едіпова залежність – це домінуючий психічний закон, що зумовлений адаптацією особи до соціуму і впливає на конкретно-змістове наповнення психіки, зумовлює формування її індивідуально неповторного характеру, зокрема, через інтроєкти первинних лібідних об'єктів. Інтроєкти підкоряються певній ієрархії, пов'язаної з домінуванням психологічного фетиша для суб'єкта. Так, скажімо, може інтроєктуватися авторитарність матері як ознака психологічної сили, на свідомому ж рівні така риса людиною відчувається, заперечується.

У формуванні інваріантності психіки провідне місце посідає “Я” суб'єкта, яке за ієрархією глибинних детермінант є базальним порівняно з едіповою залежністю, сформованою під впливом соціуму. Тут можна говорити про значущі драматичні моменти, пов'язані із психологічним умертвінням “Я” дитини батьками і вихователями. При цьому семантика драматичного переживання, пов'язаного, наприклад, з агресією батьків, не потрапляє у поле свідомості дитини, проте загроза покарання, “розправи” (і навіть смерті), яка потенційно існує і йде від батьків, вихователів, сприймається нею на підсвідомому рівні. Тенденцію до психологічного омертвіння “Я” іншої людини (дитини) ілюструють висловлювання: “я тебе породив, я тебе й уб'ю”, “діти – це квіти життя на наших могилах” та ін. Наслідком такого омертвіння “Я” дитини є перенесення певного емоційного фону (об'єктного відношення) на предметний аспект її життєдіяльності. Скажімо, дитина вимагає у батьків придбати іграшку, а отримавши, ігнорує її або знищує. Іграшка – це своєрідний фетиш, або доказ батьківської любові, уваги, а її знищення можна розцінювати як символічне омертвіння власного “хочу”.

Інваріантність психіки пов'язана з формуванням жорстких кліше як у поведінці, так і на рівні глибинних механізмів. Відчуження дитини обома батьками спричиняє капсульовання суб'єкта в інфантильній позиції, відбувається посилення потреби батьківської любові і водночас стабілізується амбівалентне ставлення до батьків. Така суперечливість формує об'єктні відношення певного типу: неможливість вибору між двома рівнозначними потребами, коли лише одну із них людина може (хоче) здійснити. Такі тенденції формуються також під впливом психологічно важкого вибору між батьком і матір'ю у результаті їх

розлучення або сімейних конфліктів. У такому разі сама ситуація вибору стає травматичною, що актуалізується в міжособистісних взаєминах, де присутній емоційний аспект. Зокрема, дівчина не може обрати одного з хлопців, які залицяються до неї, а обравши будь-кого з них, жалкує про іншого.

Примітно, що тенденція до ущемлення “Я” дитини нерідко закладена у самому феномені виховного впливу, дія якого спрямована на адаптацію дитини до соціуму, вироблення навичок конструктивного поведіння, тобто на формування “прогресивної” статичності психіки. Система таких впливів нерідко пов'язана з відчуженням батьками і вихователями емоційно-афективних виявів поведінки дитини (наприклад: “припини істеричку!”, “продовжуватимеш плакати – відам тебе чужому дядькові” та ін.). За таких умов у дитини генерується відчуження, неприйняття певної частини власного “Я”, котре спричиняє формування певного об'єктного відношення – “кризовості” самовідчуттів. Моделюється вимушене повторення: афективні реакції повторюються з іншими людьми, у віддалених від первинної ситуації, що породжує соціальну дезадаптацію. При цьому діє свідоме декларація: “я прагну, щоб люди приймали мене таким, яким я є”, котра вступає в суперечність з логікою не-свідомого: “люди мають прийняти афективну частину мого “Я”, яку я відчужую (відчувували батьки)”. Тим самим реалізується глибинно-психологічна мета завершення “незавершеної справи дитинства”, а на поведінковому рівні існує проблема неприйняття особи іншими людьми. За таких умов людина перебуває у зоні психологічного ризику: моделюється психологічна залежність, “прилипання” до інших людей, на яких покладається місія “психотерапії”.

Доречно розрізняти базальні, соціальні й наслідкові чинники формування усталеності психіки. Едіпова залежність – базальна глибинна детермінанта формування інваріантності психіки, домінуючий психічний закон, що зумовлений адаптацією до соціуму і впливає на конкретно-змістове наповнення психіки, яке знаходить вияв в індивідуально неповторному характері людини. Х. Хартман наголошує: “усі порівняно стабільні форми реакції, які ми називаємо рисами характеру, утримують ірраціональні моменти” [16, с. 35]. Формування характеру пов'язане з інтроєктами, які підкоряються певній ієрархії на основі домінування психологічного фетиша для суб'єкта. Так, інтроєктвана агресивність та авторитарність батька чи матері, які на свідомому рівні людиною відчувувалися, згодом заперечуються, лягають в основу формування “важкого” характеру, який виявляється у взаємодії з іншими людьми, тобто назовні. Відповідно до психологічних досліджень, у характері розкриваються особливості, котрі “незмінно продовжують своє існування як первинні зваблення” (З. Фройд); це безперервні інфантильні реакції, спрямовані проти інстинктів (Г. Нюнберг); стабільність характеру, що з'являється в ранньому дитинстві, залишається постійною протягом життя (Г. Рібо).

Важливо звернути увагу на те, що розуміння статичних і динамічних особливостей психіки сприяє прогнозуванню тенденцій поведінки суб'єкта, а відтак послугує меті психокорекції особистості. Мовиться,

зокрема, про прогресивну та деструктивну статичність психіки. Останні фіксують глибинні механізми та характеристики поведінкової складової суб'єкта. У цілому ж взаємозв'язок статичності й динаміки у психіці передбачає наявність усталених прогресивних аспектів, виходячи з яких визначається динаміка варіативності індивідуально неповторних виявів. Прогресивна статичність психіки конкретизується у формуванні корисних поведінкових автоматизмів, на які й спрямоване зусилля вихователів, котре сприяє збереженню психічної енергії. Динамічність підтримує розгортання адаптації до найближчого соціуму, до актуальної ситуації спілкування.

Деструктивна статичність пов'язана із суперечливістю психіки, що має вияв у певній активності, поведінці суб'єкта. Водночас надмірна динамічність поведінки або урізання динамічності (наприклад, відмова від соціально значущої активності на піку успіху і перспектив) залежні від особистісної проблемності, котра потребує психокорекції особистості. За таких умов має місце "упокоення" динамічних характеристик на рівні поведінки і саморефлексії, що блокує особистісний прогрес суб'єкта. Тут динамічність виражає прогрес, рух уперед, тоді як статичність узгоджується із застоєм, руйнацією. Нерідко динамічні характеристики поведінки особи набувають ознак статичності: домінантними стають не динаміка і прогрес (установка на досягнення успіху), а маскування у власних очах своєї слабкості (установка на уникнення невдачі).

Отже, феномен інваріантності психіки є досить емним і потребує подальшого дослідження в аспекті системної організації психіки. Відповідно до наукових джерел, інваріантність – це незмінність при збереженні тенденції до динамічного перетворення. Інваріантність психіки визначається активністю несвідомого, витісненими змістами, пов'язаними з едіповою ситуацією

та ущемленням "Я" суб'єкта у ранньому періоді його розвитку, що спричиняє формування певного емоційного фону його життя (об'єктні відношення), запрограмованості психіки на певну активність. Саме статичні характеристики пов'язані з фіксаціями в інфантильний період розвитку суб'єкта та мають вияв в інваріантних її характеристиках. Реалізація останніх відбувається за участі автоматизмів і глибинних механізмів психіки. Звідси очевидно, що об'єктивування інваріантних особливостей психіки у їх індивідуальній неповторності слугує меті психокорекції: шляхом глибинного психоаналізу витіснений у несвідоме зміст, котрий зумовлює наповнення інваріантних аспектів психіки, уводиться в коло усвідомлення суб'єкта. За таких умов відбувається розширення меж самоусвідомлення, активність людини набуває більшої динамічності, що стимулює її особистісний прогрес.

1. Берталанфі Л. Общая теория систем: критический обзор // Исследования по общей теории систем. – М., 1969. – С. 23–82.
2. Губанов Н.И. Чувственное отражение: анализ проблем в свете современной науки – М.: Мысль, 1986. – 239 с.
3. Психологія ХХІ століття: Підручник / За ред. В.Н. Дружиніна. – М.: 2003. – С. 25 (рос. мовою).
4. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.
5. Узнадзе Д.Н. Общая психология. – М.: Смысл; СПб.: Питер, 2004. – 413 с.
6. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К.: Гол. ред. укр. рад. енцикл., 1986. – 797 с.
7. Фрейд З. Психология бессознательного. – М.: Просвещение, 1990. – С. 425–440.
8. Яценко Т. С. Особливості внутрішньої динаміки психіки // Професійна освіта: педагогіка і психологія / Польсько-український журнал, за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. – Ченстохова–Київ, 2003. – № 4. – С.137–152.

Надійшла до редакції 7.04.2008.

ПРОБЛЕМА РЕЛІГІЙНОЇ ВІРИ У ГЛИБИННІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Олександра ПЕДЧЕНКО

Copyright © 2008

Феномен релігійної віри потрапляв у поле уваги багатьох мислителів минулих часів та сучасності. Особливу вагомість у цьому контексті мають роботи засновника психоаналізу З. Фрейда та праці його послідовника К. Г. Юнга. Зупинимося коротко на здобутках психоаналітиків у роз'ясненні витоків релігійної віри.

Цікавим є те, що З. Фрейд був щирим атеїстом, проте ніколи не втрачав інтересу до психології релігійної віри. Він присвятив три книги ("Тотем і табу", 1913; "Майбутнє однієї ілюзії", 1927; "Мойсей та монотеїзм", 1938), а також інші праці роз'ясненню суті релігійних почуттів. Зазвичай він підкреслював, що важливою засадою релігійної віри є інфантилізм: люди потребують віри в Бога та релігійних обрядових дійств як

компенсації та підмоги у своїй безпорадності. Видатний учений розглядав релігійність людини як її бажання отримати компенсацію за слабкості дитинства, яких вона так і не може позбутися з віком. Іншими словами, релігія може зняти почуття провини, передусім пов'язане з агресивними імпульсами, та допомогти примиритися з неминучістю смерті. Однак фундатор психоаналізу вважав це невротичним способом подолання природних людських конфліктів [3].

Американський історик П. Розен вважає, що концепція релігії у З. Фрейда була патріархальною: "амбівалентні почуття до батька є фактором, що лежить у підґрунті всіх релігій..." [див. 3, с. 52]. Так, у праці "Тотем і табу" З. Фрейд постулює, що людина жила спо-

чатку в первісному стаді чи орді, де батько мав повну владу та монополізував усіх жінок. Сини об'єдналися та повстали, вбили, а потім з'їли батька. Однак, невдовзі, любов синів до вбитого ними батька вселила в їхні душі почуття провини за цей злочин, і вони погодились, що ніколи ні один чоловік не буде мати такої влади, яку мав батько. Інший твір ученого – “Людина Мойсей та монотеїстична релігія” – реконструює біблійну легенду. Говориться, що насправді було два Мойсея: перший – високорідний єгиптянин, справжній засновник монотеїзму, і другий, котрий зумів стати правителем і ввести монотеїстичну релігію через почуття провини, яку відчували євреї з приводу вбивства ними першого Мойсея, коли вони повстали проти його жорстокого правління.

3. Фройд вважав, що з уведенням обмежень на задоволення імпульсів можна пов'язати початок цивілізації. Аргументуючи зародження суспільства з такими серйозними злочинами, він істотно розширив значення Едіпового комплексу: в ньому “співпадає початок релігії, моралі, соціального життя та мистецтва” [Там само, с. 290].

Послідовник З. Фрейда, швейцарський психолог К.Г. Юнг, дещо по-іншому витлумачував витoki релігійної віри. Він стверджував, що джерелом та основою релігійної віри є архетипи. Згідно з його теорією, архетипи – це потужні первинні психічні образи, вроджені ідеї, які схилиють людину до того, щоб вона сприймала, переживала та реагувала на події певним чином [5]. Учений стверджує, що архетипи утворюють головний зміст глибинного прошарку в структурі особистості – *колективного несвідомого*, яке “містить увесь духовний спадок людства, що відроджується у структурі мозку кожного індивіда” [8, с. 55]. Суть змісту колективного несвідомого становить спадковість, і воно має спільні для всього людства характеристики. Важливе місце серед його архетипів займають релігійні образи та символи. “Усі найпотужніші ідеї та уявлення людства зводяться до архетипів. Особливо це стосується релігійних уявлень”, – зазначає К.Г. Юнг [6].

Видатний дослідник стверджує, що архетип – це не просто форма, позбавлена активності, він заряджений певною специфічною енергією, а тому його можна розглядати як своєрідне спонукання. Він є “не мертвим осадом, не покинутими руїнами, а живою системою реакцій та диспозицій, яка невидимо, але дієво визначає індивідуальне життя” [Там само]. Не людина особисто якимось чином діє чи висловлюється, а архетип виявляє себе в діях та словах конкретної людини. Архетипічні дії та висловлювання засновані на інстинктивних уявленнях, вони не мають нічого спільного з розумом, не обґрунтовуються і не можуть бути спростовані розумними аргументами. Архетипічні образи були і є певною частиною картини світу, й саме вони, на переконання К.Г. Юнга, становлять сутність релігії [7].

Наш досвід включеного спостереження в глибинно-психологічній груповій корекції за методом АСПН (Т.С. Яценко) дає змогу уточнити деякі положення К.Г. Юнга, а саме мовиться про тезу: поза своїм універсальним змістом архетипи завжди набувають конкретного індивідуально неповторного забарвлення завдяки унікальному життєвому досвіду суб'єкта [10]. І справді,

у вченні про архетипи колективного несвідомого науковець обґрунтовує вроджену схильність людини до релігійності, зазначаючи, що “наші знання про природу людини не дозволяють пояснити, що підштовхує її до різноманітних вірувань. Для цього просто повинна існувати якась важлива причина, та у повсякденності людського буття відшукати її неможливо” [8, с. 52]. Ось чому є підстави припустити, що реальна першопричина цього явища – архетипічні символи, котрі “спонтанно породжують феномен віри” [7, с. 174].

Зауважимо, що й З. Фройд стверджує аналогічне: набуто почуття провини може передаватися генетично. До того ж Едіпов комплекс для нього набуває архетипічного значення. Таким чином теорія архетипів К. Юнга знаходить підтримку в теорії символізації З. Фрейда, оскільки останній вважав, що символи є філогенетичним спадком [3, с. 32].

Бог, за К.Г. Юнгом, незалежно від віросповідання людини, – це її власні внутрішні сили, які протистоять свідомому “Я” й постають як “не-Я”. “Божественна сфера, висловлюючись психологічно, розпочинається безпосередньо з того боку свідомості” [2, с. 94]. Отож Бог “є лише функція несвідомого, тобто вияв... відколотої запасу libido, оживленого імаго Бога. Для ортодоксального розуміння Бог, звісно, – абсолют, котрий існує сам собою. Саме цим і підтверджується повне відщеплення від несвідомого, яке психологічно означає, що людина не усвідомлює факт виникнення божественного впливу із власного внутрішнього світу” [Там само, с. 94]. Однак, пізніше К.Г. Юнг дещо уточнив своє твердження. Він звернув увагу на той факт, що символи Самості співпадають із символами, що позначають Божество. А це “зумовлює деяке обмеження, – пише аналітик, – висунутого нами раніше положення про те, що Бог і несвідоме співпадають: образ Бога, точніше висловлюючись, співпадає не з несвідомим взагалі, а з певним його елементом, а саме з архетипом Самості” [Там само, с. 94]. Н. Л. Гінділіс наголошує на думці К.Г. Юнга: людина обоюдно у собі найпотужнішу та найпотаємнішу силу – Самість [2].

Самість у теорії К. Г. Юнга – це “впорядковуючий та об'єднуючий принцип всезагального психічного начала (свідомого і несвідомого)” [1, с. 22]. Із Самістю пов'язана низка понять, до яких належать “гармонія”, “єдність”, “цілісність”, “повнота життя”, “єдність протилежностей”, “нетлінність”, “здатність вилучати порядок з хаосу” та ін. Щоб досягти Самості, людина повинна пройти шлях свідомої індивідуації, коли на передній план висувається “діяльність свідомого з переробки продуктів несвідомого та їх трансформації” [2]. Вчений вважав, що досягнення Самості є кінцевою метою життя людини і що саме вона являє собою віртуальний центр цілісної особистості. Однак у цьому місці він зауважує: реально досягти Самості, пройшовши шлях індивідуації, може далеко не кожен, оскільки цей процес означає примирення багатьох непримирених і ворогуючих компонентів особистості, зіткнення із власною Тінню, яка становить її негативний бік, що відкидається свідомістю. Процес же свідомої індивідуації на шляху досягнення повної Самості “передбачає не просто зустріч із своєю Тінню, але і її конструктивну

переробку та інтеграцію в нову цілісність, що приводить не лише до нового бачення себе та своїх проблем, а й до вміння піднятися над обставинами” [Там само].

Дещо різняться погляди науковців стосовно того значення, яке відіграє релігійна віра у житті суспільства та конкретної особи. З. Фройда здебільшого цікавили ті аспекти релігійної віри, що засновані на почутті страху та потребі в захисті. Він “сприймав релігійний імпульс як негативний та зумовлений страхом, тобто як той, котрий базується на почутті провини, а не любові; не на вірі, а на потребі у спокуті; не на єдності з фігурою любові, а на тривожному умиротворенні ненависної фігури” [3, с. 280]. Релігійні вірування вчений вважав суцільним обманом, популярним серед обмеженого народу. І тільки в окремих випадках, при психоаналітичному лікуванні, З. Фройд визнавав конструктивну роль релігії. Але загалом він орієнтувався на старовинне прислів’я: “Діло правителя – вбивство, діло священника – обман”. Звідси віра – це відображення колективного неврозу [див. там само, с. 231].

Незважаючи на свій релігійний скептицизм, З. Фройд констатував факт, що стосовно деяких його пацієнтів релігія відігравала конструктивну роль, тому що сприяла розв’язанню їхніх внутрішніх конфліктів. Жаль викликала та ситуація, що сучасна людина все менш і менш здатна вірити в Бога. На думку вченого, саме через це істотно поширилися душевні хвороби [Там само].

Подібну позицію займав і К.Г. Юнг, котрий наголошував на важливості релігійної віри для психічного здоров’я людини. На його переконання, важливою проблемою людини ХХ століття є втрата душі, яка тісно переплетена з несвідомими проблемами релігії для якої становлять життєву значущість. До наслідків втрати душі він відносив депресивні стани, відчуження себе жертвою, відчуття втраченості для світу й у світі [4]. Така людина буде за щось чіплятися, вимагати, шукати, сподіватися на допомогу когось, хто зможе підтримати її у цей страшний момент. Релігія ж, на думку К. Г. Юнга, є “показаний в одкровенні шлях спасіння” [7, с. 79]. Релігійний світогляд – це продукт передсвідомого знання, яке виявляється у символах – завжди і всюди.

Символ не є зрозумілим для людини раціонального віку, вважає мислитель, оскільки раціоналізм зайшов так далеко, що виключається будь-яка позитивна оцінка символічної мови. За істину сприймається лише

те, що наділено буквальністю і є матеріальним. С. Бичатін зазначає, що для К.Г. Юнга втрата символічного сприйняття була катастрофою не лише в межах окремої особи, а й усього суспільства загалом. Адже символ приводить людину до відсутньої частини цілісної особи, ліквідує людську роздвоєність, відчуження від життя, він реалізує зв’язок з надособовими силами, котрі становлять джерело нашого існування і наповнюють сенсом життя. Саме через утворення символів відбувається встановлення зв’язку людини з Богом або, інакше кажучи, особи – з її межовим потенціалом [1].

Таким чином, за К.Г. Юнгом, релігія відіграє важливе значення як в індивідуальному житті, так і в суспільному – в минулому і в теперішньому. У будь-якій людині присутній споконвічний та цілісний релігійний архетип. Різняться лише форми, у які цей архетип може виливатися, щоб потім у різний спосіб дати знати про себе світові. Метою розвитку сучасної особи, на думку вченого, є досягнення цілісності, котра прирівнюється до переживань Бога. Метод глибинної психокорекції [9; 10] сприяє розв’язанню проблеми цілісності психіки людини – упереджує невиправдані для розвитку її особистості відступи від реальності, породжувані релігійною вірою.

1. Бичатін С. Temenos К. Г. Юнга // Людина і світ. – 2001. – № 9. – С. 20–24.
2. Гиндилис Н.Л. Аналитическая психология К. Г. Юнга: понимание самости // Вопросы психологии. – 1997. – № 6. – С. 89–96.
3. Розен П. Фрейд и его последователи. – СПб.: Восточно-Европейский институт психоанализа, 2005. – 672 с.
4. Хиллман Д. Внутренний поиск: Сборник работ разных лет / Пер. с англ. – М.: Когито-Центр, 2004. – 335 с.
5. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. – СПб.: Питер, 2005. – 607 с.
6. Юнг К. Г. Проблемы души нашего времени. – М., 1994. – 374 с.
7. Юнг К. Г. Собрание сочинений. Дух Меркурий. – М.: Канон, 1996. – 384 с.
8. Юнг К. Г. Сознание и бессознательное: Сборник / Пер. с англ. – СПб.: Университетская книга, 1997. – 544 с.
9. Яценко Т. С. Теория і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2004. – 679 с.
10. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2006. – 382 с.

Надійшла до редакції 25.12.2007.

ВПЛИВ ІДЕНТИФІКАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ГЛИБИННО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗМІСТУ ПСИХІКИ

Сабіна РАДЖАБОВА

Copyright © 2008

Дослідження феномена ідентифікації, її функціональних особливостей та ролі у психічному житті суб’єкта має вагоме значення в контексті сучасних досліджень практичної психології. У даній статті увага зосереджується на дослідженні ролі інтроекції у процесі

ідентифікації особистості з первинними лібідними об’єктами та на визначенні впливу останньої на формування глибинно-психологічного змісту психіки.

Гіпотеза дослідження формулюється так: ідентифікація виконує інтегративну функцію завдяки дії

процесу інтроєкції. Реалізація цієї функції полягає у “створенні ілюзії” єднання з лібідним об’єктом шляхом неусвідомленого привласнення, втілення (інтроєкції) у собі його окремих рис. Таке єднання, завдяки інтегративній функції ідентифікації, відбувається одночасно із витісненням табуйованих притягнень до первинних лібідних об’єктів та із вимушеним психологічним дистанціюванням від них.

Схожі міркування знаходимо у З. Фрейда, котрий розглядав едіпальні ідентифікації, які дозволяють в один і той же час зберегти об’єкт і покинути його. Але вчений не наголошував на інтегративності даної функції механізму ідентифікації, а результати дії останнього розглядав на прикладі патологічного розвитку психіки невротика чи психотика, тобто нездорової людини. Нас цікавить дана проблема в контексті формування особистісної проблеми суб’єкта, котрий знаходиться в межах психічного здоров’я та адаптації у соціумі.

Пропоноване дослідження ґрунтується на результатах психокорекційної практики за методом АСПН, який розроблений Т.С. Яценко і передбачає реалізацію психодинамічного підходу до вивчення психіки суб’єкта, котрий знаходиться в межах психічного здоров’я. Тут психіка розглядається як цілісне системне утворення, для розуміння якого важливим є розкриття базальних внутрішніх суперечностей [19; 20]. У зв’язку з цим зупинимося на понятті ідентифікації як глибинно-психічному феномені. У психоаналітичному словнику Б.Е. Мура і Б.Д. Фаїна цей термін використовується як загальне позначення всіх психічних процесів, за допомогою яких “індивід стає схожий на іншого в одному або кількох аспектах” [8, с. 85–86]. Ж. Лапланш і Ж.-Б. Понталіс тлумачать ідентифікацію як психологічний процес, за допомогою якого “суб’єкт привласнює собі властивості, риси, атрибути іншої людини і перетворює себе – цілком або частково – за його подобою” [4, с. 431].

З. Фрейд, котрий увів дане поняття в 1921 році, розглядав ідентифікацію як несвідомий процес наслідування, раннього вияву емоційної прихильності дитини до матері, емоційного злиття з нею, а також як спосіб захисту особистості від тиску інстинктів. Дослідник визначав ідентифікацію також як один із провідних механізмів формування контролюючої інстанції Над-Я, завдяки якому відбувається ототожнення дитини з батьками чи іншим авторитетом. Зрозуміло, що дитина неусвідомлювано інтеріоризує моральні норми і заборони батьків, убирає у себе їхні цінності і відповідні форми поведінки.

Згідно з дослідженнями психоаналітиків (З. Фрейд, А. Фрейд, М. Кляйн), неусвідомлюваний процес ідентифікації дитини з батьками починається з раннього дитинства. Надалі він ускладнюється, набуває локального усвідомлення. При цьому механізм ідентифікації тісно пов’язується з інтроєкцією, яка широко використовується у переважній більшості психоаналітичних теорій у контексті розвитку особистості. Так, процес інтроєкції визначається як “фундаментальний механізм чи метод функціонування психічного життя” [3, с. 161], як диференційований процес [8, с. 85–86], котрий наявний у фантазуванні [4; 3]. Його сутність полягає в тому, що відбувається входження об’єкта в Я, а

інтроєктовані компоненти стають “частиною репрезентації себе або структур психічного апарату (Я, Над-Я або Я-ідеалу)” [16, с. 463]. Психічну структуру, яка утворилась у результаті інтроєкції, називають інтроєктом, інтроєктованим об’єктом чи внутрішнім об’єктом.

Отже, термін “інтроєкція” використовується у психоаналітичних дослідженнях як описове поняття щодо психічних процесів, які сприяють встановленню таких взаємозв’язків між людиною (суб’єктом) та іншою людиною (об’єктом), за яких властивості та ознаки об’єкта (людини чи предмета) переносяться усередину суб’єкта. У цьому аспекті Ш. Ференці одним із перших звернув увагу на феномен інтроєкції, прийшовши до висновку, що невротик “вбирає” (інтроєктує) у себе більшу частину зовнішнього світу та робить його предметом несвідомої фантазії. Він також пояснював, чому процес інтроєкції описувався ним як розповсюдження аутоеротичного інтересу людини на зовнішній світ шляхом “втягування” його об’єктів у Я [17].

Цінним для нашого дослідження є міркування вченого про те, що “невротична інтроєкція – крайній випадок психічного процесу, первинні форми якого можна віднайти у будь-якої нормальної людини. Інша справа, що у невротика спостерігається несвідоме перебільшення механізму інтроєкції”. Він також додав, що “здорова людина усвідомлює більшу частину своїх інтроєкцій, тоді як у невротиків вони є витісненими, розігруються у несвідомих фантазіях і лише опосередковано, символічно дають себе розпізнати досвідченому психоаналітику” [17, с. 19].

Емпіричний матеріал груп АСПН показує, що процес інтроєкції рис лібідного об’єкта здійснюється поза волею та свідомістю суб’єкта. Неусвідомлюваним також залишається імперативний вплив даних інтроєктів на формування внутрішніх суперечностей психіки, котрі є основою розвитку особистісної проблеми суб’єкта.

Феномен ідентифікації є комплексним, оскільки охоплює, поруч із аспектом “привласнення”, “зміни, перетворення” себе відповідно до привласненої властивості (об’єкта). Такий його аспект як “привласнення особливостей іншого” уможливорюється не лише завдяки інтроєкції, а й через механізми наслідування та імітації. Сутність наслідування полягає у більш чи менш трансформованому відтворенні дій, ідеалів, рис характеру, манери творчості інших осіб. Зазначається, що наслідування може бути як несвідомим, мимовільним, так і свідомим та цілеспрямованим [9; 10]. Імітація також пов’язується як зі свідомою, так і з неусвідомлюваною активністю суб’єкта [6]. Водночас наголос ставиться на короткочасності дії даного механізму і переважному усвідомленні явища імітації [12]. Дані визначення дають змогу зробити висновок, що механізм інтроєкції – один із визначальних з-поміж вищезазначених механізмів у процесі ідентифікації з первинними лібідними об’єктами, оскільки здійснює позасвідомий, імперативний вплив на формування внутрішніх психічних структур.

У психоаналітичній літературі існує певна розбіжність у поглядах стосовно взаємного застосування термінів “інтроєкція” та “ідентифікація”. Зокрема, Ш. Ференці, Г. Нюнберг, Ф. та Р. Тайсони використовують ці поняття синонімічно [5; 7; 12]. О. Кернберг визначає

інтродекцію та ідентифікацію як рівні інтерналізації. Остання відіграє роль об'єднувального поняття щодо механізмів, які безпосередньо впливають на "побудову інтрапсихічних структур". На його думку, інтродекція є найбільш примітивною з них і діє, коли „Я” та об'єкт-репрезентації ще не диференціювались одна від одної”, а ідентифікація має місце тоді, коли „Я” та об'єкт-репрезентації вже відокремились один від одного”. В такий спосіб інтродекція та ідентифікація послідовно змінюються у процесі розвитку [2]. П. Цизе зазначає, що ідентифікація – це своєрідний психічний еквівалент оральної стадії розвитку лібідо, праобраз того, що пізніше (у процесі розвитку Я) називають вторинною ідентифікацією [18, с. 508]. Отож у двох останніх випадках інтродекція та ідентифікація виконуються як окремі поняття, що символізують процеси, котрі функціонують на різних етапах психосексуального розвитку дитини.

В окремих дослідженнях наголошується, що інтродекція є основою ідентифікації. Так, Г. Блюм відзначає, що завдяки інтродекції (інкорпорації) досягається стан ідентифікації [1]. Дж. Франкл наголошує, що ідентифікація базується на процесі інтродекції [13]. Щодо З. Фрейда, то він пише, що інтродекція тісно пов'язана з ідентифікацією як однією із форм емоційного зв'язку людини з об'єктом своєї уваги. Завдяки механізму інтродекції, який забезпечує ідентифікування (отождоження), людина ніби перетворюється в об'єкт за окремими параметрами (рисами).

Зауважимо, що З. Фрейд виокремлює кілька різновидів ідентифікації. Первинна – це першопочаткова, високоемоційна відносина між матір'ю і дитиною, вона передбачає відсутність диференціації на суб'єкт і об'єкт [див. 14, с. 39], з часом поступається місцем вторинній, яка здійснює роль захисного механізму від тривоги, страху. Остання пов'язана з формуванням Едіпового комплексу, й отримала назву інтродектної або інтродективної. Особливого значення у класичній психоаналітичній теорії даний тип ідентифікації набуває при засвоєнні дитиною заборон батьків, що надалі виявляється у формуванні такої інстанції як совість [14]. Водночас ідентифікація “з втраченим об'єктом”, за З. Фрейдом, виступає у ролі захисного механізму, зменшуючи силу фрустрації, яка виникає внаслідок смерті близької людини. Інтродекція цього об'єкта здійснює відповідний вплив на поведінку особи.

Існують також міркування, що взаємозв'язок ідентифікації з інтродекцією зумовлений тим, що процес отождоження однієї особи з іншою може бути пов'язаний із процесом неусвідомлюваного задіяння лібідного об'єкта у сферу переживань особистості. У цьому разі об'єкт поклоніння стає не просто ідеалом наслідування, а внутрішнім ідеалом Я, котрий може стати на місце Я суб'єкта і підмінити його собою [6].

Психодинамічна теорія розглядає механізм ідентифікації, в основі якої перебуває процес інтродекції в контексті цілісного розуміння психіки у її свідомих та несвідомих проявах. Психокорекційна практика засвідчує, що існує глибинна потреба суб'єкта від'єднатися від батьків. Одночасно з цим прагненням наявна протилежна тенденція – до єднання з ними. Такі прагнення існують поза волею суб'єкта і є базовими детермінантами внутрішньої суперечності суб'єкта.

Остання знімається завдяки механізму ідентифікації, який, саме через інтродекцію властивостей лібідних об'єктів переважно за ознакою психологічної сили, виконує інтегративну функцію. Отож ідентифікація дає змогу психологічно від'єднатись від первинних лібідних об'єктів, до яких існує інцестне притягання, що вкрай важливо для соціалізації дитини. Завдяки дії процесу інтродекції, отождожуючись з лібідними об'єктами, певні риси об'єкта “вбудовуються” у „Я”. При цьому суб'єкт має можливість “вільно” любити бажаний об'єкт, спрямовуючи лібідо на нього, тобто на самого себе.

Отже, завдяки механізму ідентифікації та інтегративній функції, яка здійснюється через процес інтродекції значимих рис лібідних об'єктів, суб'єкт несвідомо реалізовує глибинно-психологічну потребу бути разом з лібідними об'єктами, чуттєво єднатись із ними й водночас вимушено від'єднуватись від них.

Інтродекти від первинних лібідних об'єктів, які визначаються процесом ідентифікації, залежні від впливу генерального механізму динаміки психологічних захистів “від слабкості до сили”. Вони мають вагомий вплив на формування психіки суб'єкта. Адже саме через інтродекцію “привласнені” певні риси лібідного об'єкта стають еством особистості. Таким чином особа навантажується рисами лібідних об'єктів, котрі набувають характеру “кліше” й на поведінковому рівні виявляються у стереотипності самовідчуття та діяння.

Аналіз емпіричного матеріалу АСПН підтверджує, що інтродекти первинних лібідних об'єктів можуть суперечити один одному. При цьому лише частина інтродектованих рис приймається, усвідомлюється суб'єктом і визнається як притаманна їй (здебільшого це риси, пов'язані з тенденцією до сили). А частина рис не усвідомлюється через відчуження їх у батьках. У такий “фон” також потрапляють риси, інтродектовані від одного з батьків, котрий займав більш слабку позицію у сім'ї. В дію вступає механізм проекції, який дозволяє спроектувати риси, що не приймаються в собі, а приписуються іншим людям. У цьому вбачаємо глибинно-психологічні детермінанти руйнації стосунків.

Поєднання протилежних інтродектованих рис батьків актуалізує внутрішню суперечність. Завдяки дії ситуативних захистів створюється ілюзія, що даних інтродектів немає. Шляхом подібного викривлення та відступу від реальності психіка людини суб'єктивно інтегрується за наявності її об'єктивної дезінтегрованості. До останньої відносять наявність внутрішніх суперечностей, які інтегровано виявляються у різноспрямованості логік свідомого і несвідомого, що спричинюють формування особистісної проблематики у суб'єкта.

Поведінка, процес спілкування та адаптація у соціумі суб'єкта певним чином залежить від інтродектованих рис первинних лібідних об'єктів, оскільки, як було зазначено вище, ідентифікація впливає на формування особистісної проблеми суб'єкта. Наголошуємо саме на деструктивній дії даного процесу, оскільки незалежно від валентності інтродектів (ті, що приймаються, чи ті, що відчужуються) у дію запускається весь механізм формування особистісної проблематики суб'єкта. І це не випадково: все, що закріпилося на рівні автоматизованих та інфантильно-навантажених

механізмів, здійснює деструктивний вплив, наслідком якого є відрив від реальності та ходіння хибним колом у несвідомій реалізації прагнення єднатись із первинними лібідними об'єктами. Наприклад, певна позитивна інтроєктована риса лібідного об'єкта може ідеалізуватися суб'єктом. У результаті з'являється ригідна установка – діяти так, а не інакше, котра підкріплюється раціоналізацією та іншими ситуативними захистами, які адаптують таке прагнення до ситуації. Це спричинює суб'єктивну інтегрованість психіки та її закритість для нового досвіду. Також унаслідок ідентифікації зі значущою особою дитина немовби проживає життя батьків, поступово і невидимо втрачаючи тотожність із собою, відчуття власної індивідуальності.

Отже, механізм ідентифікації з первинним лібідним об'єктом передбачає інтроєкцію його властивостей, яка спричиняє психологічні зміни суб'єкта відповідно до певної риси. За цим усім стоїть нереалізована інфантильна потреба суб'єкта “бути разом” з лібідними об'єктами, єднатись із ними, виконання якої принципово неможливе із-за наявності табу на інцест. Напруження від цієї суперечності витісняється завдяки інтегративній функції ідентифікації, яка здійснюється через процес інтроєкції. Але оскільки місце первинного лібідного об'єкта є “святим” і “недоторканим”, то дана інфантильна ситуація є і завершеною (завдяки інтегративній функції ідентифікації) і незавершеною водночас. За таких умов енергія, котра має вияв у активності, спрямовується не на досягнення просоціальних успіхів, налагодження конструктивних контактів з іншими людьми, а на реалізацію інфантильних потреб, які можуть імперативно керувати поведінкою, зумовлюючи слабкість суб'єкта.

1. Блюм Г. Психоаналитические теории личности. – М.: Издательство “КСП”, 1996. – 247 с.
2. Кернберг О. Ф. Агрессия при расстройствах личности и перверсиях / Пер. с англ. А. Ф. Ускова. – М.: Независимая фирма “Класс”, 1998. — 368 с.
3. Кляйн М., Айзекс С., Райвери Дж., Хайманн П. Развитие в психоанализе. – М.: Академический Проект, 2001. – 512 с.
4. Лапланш Ж., Понталис Ж.-Б. Словарь по психоанализу /

Пер. с франц. Н. С. Автономовой. – М.: Высш. шк., 1996. – 623 с.

5. Лейбин В. М. Постклассический психоанализ. Энциклопедия. – Том 1. – М.: Издательский дом “Территория будущего”, 2006. – 472 с.

6. Лейбин В. М. Словарь-справочник по психоанализу. – СПб.: Питер, 2001. – 688 с.

7. Нюнберг Г. Принципы психоанализа и их применение к лечению невротизов / Пер. с англ. В. Варварова, К. Ягнюк. – СПб.: Университетская книга, 1999. – 354 с.

8. Психоаналитические термины и понятия: Словарь / Под ред. Борнесса Э. Мура и Бернарда Д. Фаина / Пер. с англ. А.М. Боковой, И.Б. Гриншпуна, А. Фильца. – М.: Независимая фирма “Класс”, 2000. — 304 с.

9. Психологический словарь / Под ред. В.И. Войтка. – К.: Вища школа, 1982. – 216 с.

10. Психологический словарь. – 3-е изд., доп. и перераб. / Авт.-сост. Копорулина В.Н., Смирнова М.Н., Гордеева Н.О. – Ростов н/Д: Феникс, 2004. – 640 с.

11. Райкрофт Ч. Критический словарь психоанализа / Пер. с англ. Л.В. Топоровой, С.В. Воронина и И.Н. Гвоздева, под ред. канд. фил. наук С.М. Черкасова. – СПб.: Восточно-Европейский Институт психоанализа, 1995. – 288 с.

12. Тайсон Ф., Тайсон Р. Психоаналитические теории развития. – Екатеринбург: Деловая книга, 1998. – 528 с.

13. Франкл Дж. Незведанное Я / Пер. с англ. И.Е. Киселевой. – М.: Прогресс, 1998. – 358 с.

14. Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого “Я”. – М., 1925. – 59 с.

15. Фрейд З. Психоаналитические этюды / Составление Д.И. Донского, В.Ф. Круглянского. – Мн.: ООО “Попурри”, 1999. – 608 с.

16. Фрейд З. Я и Оно // Очерки по психологии сексуальности / Пер. с нем. – Мн.: ООО “Попурри”, 1999. – С. 455–478.

17. Ференци Ш. Теория и практика психоанализа: Пер. с нем. – М.: ПЕР СЕ, СПб.: Университетская книга, 2000. – 320 с.

18. Цизе П. Психоаналитическая теория влечений // Энциклопедия глубинной психологии. – Том I. Зигмунд Фрейд: жизнь, работа, наследие. Пер. с нем. / Общ. Ред. А.М. Боковой. – М.: ЗАО МГ Менеджмент, 1998. – С. 349–353.

19. Яценко Т. С. Теория і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2004. – 679 с.

20. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції. – Київ: “Либідь”, 1996. – 264 с.

Надійшла до редакції 15.01.2008.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ВНУТРІШНЬОЇ СУПЕРЕЧЛИВОСТІ ПСИХІКИ СУБ'ЄКТА ІЗ ФЕНОМЕНОМ ЕДІПОВОГО КОМПЛЕКСУ

Світлана АВРАМЧЕНКО

Copyright © 2008

В дослідженні проблеми внутрішньої суперечливості психіки нами вивчався феномен Едіпового комплексу. Вперше цим словосполученням скористався З. Фрейд у 1910 році, хоч раніше ним вживався термін “ядерний комплекс” (Kernkomplex) [див. роботу “Про дитячі сексуальні теорії” (1908р.)]. Це відкриття було підготов-

лено його довготривалою психоаналітичною роботою з клієнтами і завдяки самоаналізу, який привів його до визнання у собі любові до матері та змішаних з любов'ю ревностей до батька. У зв'язку з цим 15 жовтня 1897 року він написав Фліссу: “... стає зрозумілим, чому “Цар Едіп” захоплює нас з такою силою...; грець-